

دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی

پایان نامه مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق خانواده

بررسی فقهی و حقوقی سن ازدواج

نگارش

فریده عسکری ملک آباد

استاد راهنما

جناب آقای دکتر سیامک قیاسی

استاد مشاور

جناب آقای سید محسن سلطانی

شهریور ۱۳۹۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

تقدیم:

به مولایم، آقا امام زمان! بی تو دقردلم پر است از مشق های انتظار و من بادلم می

خواهم آن روز که می آیی زیاترین مدال ایثار را تقدیم بگم تو کنم.

مَشْکُر و تَقْدِیر:

خدای را بسی شاکرم که از روی کرم، پدر و مادری فداکار نصیم ساخته تا در سیه درخت پر بار وجودشان میسایم و از ریشه آنها شاخ و
برک بگیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم.

جناب آقایان؛ دکتر قیاسی و آقای سید محسن سلطانی، اساتید راهنما و مشاورم؛

شماره‌شنایی بخش تاریکی جان، هستید و عظمت اندیشه را نور می‌بخشید. چگونگی سپاس گویم مهربانی و لطف شما را که سرشار از عشق و
یقین است. چگونگی سپاس گویم تاثیر علم آموزی شما را که چراغ روشن هدایت را بر کعبه‌ی محترم وجودم فروزان ساخته است.

آری در مقابل این همه عظمت و شکوه شما، مرا نه توان سپاس است و نه کلام و وصف.

چکیده

ازدواج اتفاقی مهم در زندگی هر انسان است، زن و مرد با نکاح و تشکیل خانواده، عهده‌دار مسئولیت‌ها و وظایفی می‌شوند. برای این که بتوانند این وظایف را به نحو احسن انجام دهند و زندگی موفق داشته باشند باید از لحاظ جسمی، فکری، روحی و اقتصادی آمادگی کافی داشته باشند. یکی از مؤثرترین عوامل در ازدواج موفق رسیدن به سنی است که طرفین اقتضائات زندگی مشترک را بهتر درک کنند. برای رسیدن به این سن معقول افراد باید مراحل را پشت سر بگذارند این مراحل شامل بلوغ و رشد هستند، که بزرگان ما به بلوغ زیاد توجه کردند، اما در رابطه با رشد کم‌تر نظر دادند. به هر حال آن‌ها معتقدند، افراد برای ازدواج باید تا حدودی رشد داشته باشند تا مفسد و مصالح زندگی را تشخیص دهند. در رابطه با سن ازدواج پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در آن‌ها سن ازدواج یا به صورت فقهی بررسی شده یا به صورت حقوقی، هیچکدام به صورت مشترک نبوده است، اما پژوهش حاضر، علاوه بر بررسی فقهی و حقوقی، به بررسی اجتماعی و فرهنگی سن ازدواج نیز پرداخته است. گردآوری اطلاعات این پژوهش به صورت کتاب‌خانه‌ای بوده، و روش جمع‌آوری داده‌ها به طریق فیش برداری بوده است. هدف از این تحقیق بررسی فقهی و حقوقی سن ازدواج است که هم در دختران و هم در پسران به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین به سن ازدواج از لحاظ فرهنگی و اجتماعی توجه کرده است. نتیجه پژوهش این است که در فقه صرفاً به بلوغ که شرط لازم برای روابط زناشویی است اشاره شده نه سن حداقلی، با وجود این همه کشورها از نظر حقوقی محدودیت‌هایی برای ازدواج تعیین کرده و سن حداقلی برای نکاح مشخص نموده‌اند.

کلیدواژگان: نکاح، سن رشد، بلوغ، سن ازدواج.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
۱. بیان مسئله	۱۳
۲. پرسش‌های پژوهش	۱۵
الف) سؤال اصلی	۱۵
ب) سؤال‌های فرعی	۱۵
۳. پیشینه پژوهش	۱۵
۴. فرضیه پژوهش	۱۷
الف) فرضیه اصلی	۱۷
ب) فرضیه‌های فرعی	۱۷
۵. اهداف و فوائد تحقیق	۱۷
الف) اهداف علمی	۱۸
ب) اهداف کاربردی	۱۸
۶. روش پژوهش	۱۸

فصل اول: مفاهیم و کلیات

- ۱-۱. مفهوم شناسی ۲۱
- ۱-۱-۱. نکاح ۲۱
- ۱-۲-۱. بلوغ ۲۴
- ۱-۳-۱. رشد ۲۵
- ۱-۴-۱. ولی ۲۶
- ۲-۱. کلیات ۲۸
- ۱-۲-۱. تاریخچه سن ازدواج ۲۸
- ۲-۲-۱. انواع و اقسام سن ازدواج ۳۲
- ۳-۲-۱. فلسفه مطرح شدن سن ازدواج ۳۴

فصل دوم: سن ازدواج از منظر فقه امامیه

- ۱-۲. ادله و مستندات قرآنی اندیشه مشهور ۴۰
- ۱-۲-۱. بلوغ حلم ۴۰
- ۲-۲-۱. بلوغ نکاح ۴۲
- ۳-۱-۲. بلوغ اشد ۴۵
- ۲-۲. ادله و مستندات روایی سن بلوغ ۴۷
- ۱-۲-۲. هفت (هشت) سال ۴۷
- ۲-۲-۲. نه و ده سال ۴۸
- ۳-۲-۲. سیزده سال ۵۰
- ۳-۲. نشانه‌های طبیعی بلوغ ۵۴

- ۱-۳-۲. احتلام ۵۴
- ۲-۳-۲. قاعدگی (حیض) ۵۵
- ۳-۳-۲. رویدن موی زهار ۵۵
- ۴-۲. سیره ۵۶
- ۱-۴-۲. سیره متشرعین ۵۸
- ۲-۴-۲. قول مشهور امامیه درباره سن بلوغ ۵۹
- ۳-۴-۲. قول مشهور درباره رشد در ازدواج ۶۲
- ۴-۴-۲. نظریه غیر مشهور درباره سن بلوغ ۶۶
- ۵-۴-۲. نظریه غیر مشهور درباره رشد در ازدواج ۶۸
- ۶-۴-۲. رشد از دیدگاه فقها ۷۶
- ۵-۲. اذن ولی ۸۴
- ۱-۵-۲. والیان نکاح ۸۴
- ۲-۵-۲. موارد سقوط ولایت بر ازدواج دختر ۹۰

فصل سوم: سن ازدواج از منظر حقوق موضوعه

- ۱-۳. سن ازدواج در حقوق داخلی ۹۵
- ۱-۱-۳. سیر تحولات قانونی سن ازدواج ۹۶
- ۲-۱-۳. اذن ولی در نکاح بر اساس قانون مدنی ۱۰۷
- ۲-۳. سن ازدواج در سایر کشورها ۱۱۱
- ۱-۲-۳. سن ازدواج در کشورهای آسیایی ۱۱۲
- ۲-۲-۳. کشورهای جنوب شرق آسیا ۱۱۳
- ۳-۲-۳. سن ازدواج در کشورهای آمریکایی ۱۱۷

- ۴-۲-۳. سن ازدواج در کشورهای آفریقایی ۱۱۸
- ۳-۳. سن ازدواج در اسناد بین‌المللی ۱۱۹
- ۱-۳-۳. اعلامیه حقوق بشر ۱۲۰
- ۲-۳-۳. میثاق حقوق مدنی و سیاسی ۱۲۱
- ۳-۳-۳. کنوانسیون اشکال تبعیض علیه زنان ۱۲۱
- ۴-۳-۳. کنوانسیون حقوق کودک ۱۲۲

فصل چهارم: آثار و نتایج حقوقی و اجتماعی سن ازدواج

- ۱-۴. آثار حقوقی و قضایی ۱۲۵
- ۱-۱-۴. بلوغ و سن ازدواج قبل از انقلاب ۱۲۸
- ۲-۱-۴. بلوغ و سن ازدواج بعد از انقلاب ۱۳۴
- ۲-۴. آثار اجتماعی و فرهنگی سن ازدواج ۱۴۲
- ۱-۲-۴. افزایش سن ازدواج ۱۴۳
- ۲-۲-۴. افزایش طلاق ۱۵۳
- ۳-۴. آمار ازدواج‌های زودهنگام ۱۵۵
- ۱-۳-۴. یونیسف ۱۵۵
- ۲-۳-۴. ایران ۱۵۶
- ۳-۳-۴. آمریکا ۱۵۷
- نتیجه‌گیری ۱۵۹
- فهرست منابع ۱۶۳

مقدمه

در مقدمه به بیان مباحث کلی از جمله بیان مسأله، پرسش‌های پژوهش، پیشینه‌ی پژوهش، فرضیه پژوهش و روش پژوهش پرداخته می‌شود.

۱. بیان مسئله

ازدواج یکی از رویدادهای مهم زندگی انسان است که از جنبه‌های مختلف می‌توان آن را مورد بررسی قرار داد. یکی از این جنبه‌ها سن شروع ازدواج است. در فقه امامیه حداقل سنی برای عقد نکاح تعیین نشده است دختر و پسری که هنوز به سن بلوغ نرسیده‌اند با اذن ولی شرعی حق نکاح دارند اما حداقل سن روابط زناشویی رسیدن به سن بلوغ است. فتوای مشهور در میان فقهای امامیه این است که پسران بعد از سن بلوغ بدون هیچ محدودیتی حق ازدواج دارند و فقط برای تعیین مهر در صورت عدم رشد نیاز به اجازه ولی می‌باشد. در رابطه با دختران بعد از بلوغ مشهور فقها اذن ولی را لازم دانسته‌اند و تنها در صورتی که ولی غائب باشد و یا از نکاح دختر با هم کفو وی خودداری کند لزوم اجازه او از بین می‌رود. در بیش‌تر نظام‌های حقوقی، برای آغاز زندگی مشترک، داشتن حداقلی از سن پیش‌بینی شده و ازدواج در سن کم‌تر از آن یا مشروط به تحقق شرایطی

(مثل اذن ولی) شده و یا به طور کلی منع شده است. بعضی از کشورها حداقل سن ازدواج دختران را کم تر از پسران قرار داده‌اند. برخی دیگر برای هر دو یک سن تعیین نموده‌اند بعنوان مثال در کشور انگلستان بر اساس بخش دوم قانون ۱۹۴۹ سن ازدواج، که در سال ۱۹۸۶ اصلاح شده و بخش یازدهم قانون ۱۹۷۳ سن ازدواج برای دختر و پسر ۱۶ سال تمام است. ازدواج پیش از رسیدن به سن مزبور ممنوع و در فاصله میان ۱۶ و ۱۸ سالگی موقوف به موافقت اولیا و سرپرستان قانونی است. سن ازدواج در کشور آلمان پسر ۲۰ و دختر ۱۸ سال، ایتالیا پسر ۱۸ و دختر ۱۵ سال، بلژیک ۱۸ سال است میان دختر و پسر تفاوتی وجود ندارد. در کشور استرالیا سن ازدواج برای هر دو جنس ۱۹ سال است ولی با رضایت پدر و مادر (هر دو) دختران ۱۶ ساله و پسران ۱۸ ساله هم می‌توانند ازدواج کنند. ازدواج در کشور فرانسه بر اساس قانون مدنی، برای پسر ۱۸ و برای دختر ۱۵ سال است. در تونس این سن برای دختران ۱۸ سال و برای پسران ۲۰ سال در نظر گرفته شده است اما در کویت و اردن برای دختران و پسران به صورت مشترک سن ازدواج ۱۸ سال تعیین شده است. بیش تر کشورهای جهان نسبت به سن ۱۸ سالگی عنایت خاصی داشته‌اند علت این امر آن است که معمولاً در این سن بلوغ جسمانی و رشد عقلانی برای زندگی مشترک و اقدام به ازدواج وجود دارد. نظام حقوقی ایران در رابطه با سن نکاح دچار بی ثباتی‌های زیادی شده ، علت این مطلب تغییرهای مکرر قانون در رابطه با سن ازدواج است. این امر نشان دهنده کم توجهی قانونگذار به اوضاع و احوال و شرایط جامعه و نیازهای جسمانی و روانی جوانان اعم از دختران و پسران است. نتیجه این کم توجهی بروز ناهنجاری‌هایی در امر ازدواج، مخصوصاً در متلاشی شدن کانون خانواده، و سوء استفاده افراد غیر صالح شده

است. این تحقیق در صدد آن است که سن ازدواج دختران و پسران را از نظر فقهی و حقوقی، همچنین عوامل تأثیرگذار بر این سن را بررسی نماید.

۲. پرسش‌های پژوهش

الف) سؤال اصلی

وضعیت سن ازدواج از منظر فقه و حقوق چگونه است؟

ب) سؤال‌های فرعی

سن ازدواج از منظر فقه امامیه چگونه است؟

سن ازدواج از منظر حقوق موضوعه چگونه است؟

سن ازدواج چه آثار و نتایج حقوقی و اجتماعی دارد؟

۳. پیشینه پژوهش

همانطور که بیان شد حداقل سن ازدواج در نظام حقوقی ایران تاکنون دچار تغییرات متعددی شده است به ترتیب بدین شرح می‌باشند: ۱- در ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ سن ۱۵ برای دختر و سن ۱۸ برای پسر قرار داده شده است. ۲- در ماده ۲۳ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۵۳ سن ۱۸ برای دختر و سن ۲۰ برای پسر تعیین شده است. ۳- در سال ۱۳۷۰ سن بلوغ نه سال قمری برای دختر و ۱۵ سال قمری برای پسر به عنوان حداقل سن ازدواج تعیین گردیده است. ۴- در نهایت در سال ۱۳۸۱ سن ازدواج دختر ۱۳ سال تمام شمسی و پسر ۱۵ سال تمام شمسی قرار داده شد. با توجه به اهمیت ازدواج پژوهش‌های مختلفی در این زمینه صورت گرفته است که در این تحقیقات، یا

سن ازدواج را تنها در فقه بررسی کردند یا فقط در حقوق بررسی کردند و اگر در بعضی از پایان‌نامه‌ها و مقاله‌ها به صورت مشترک بررسی کردند سن ازدواج دختران و پسران را به تفکیک بررسی نکردند همچنین به مقوله‌ی رشد نکاحی که خیلی مهم است توجه نکرده‌اند. همچنین به بررسی آثار فرهنگی و اجتماعی سن ازدواج پرداخته‌اند. مقالات و پایان‌نامه‌های دفاع شده در مقاطع کارشناسی ارشد ذیل، بیانگر تشابه اجمالی بخشی از موضوع با آن‌هاست:

شکری، فریده، بررسی حقوقی سن ازدواج و رشد دختران، (مقاله، پایگاه مجلات تخصصی نور، مطالعات راهبردی زنان، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان ۱۳۸۷، شماره ۴۰)

غیائی ثانی، اعظم، سن ازدواج دختران در مبانی حقوق اسلامی (مقاله، سال ۱۳۸۷ شماره ۴۸، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پرتال جامع علوم انسانی)

آیت الهی، زهرا، سن ازدواج دختران، (فقه و اصول: کاوشی نو در فقه: پاییز و زمستان ۱۳۷۷ شماره ۱۷ و ۱۸ از ص ۲۰۰ تا ۲۸۰، پایگاه مجلات تخصصی نور)

احمدی، کامیل، ضرورت بازنگری و افزایش سن ازدواج کودکان در قوانین ایران، (مقاله، مجله تخصصی نور، فصلنامه مطالعات حقوق از ص ۲۳۳ تا ۲۵۱، ۱۳۹۶ شماره ۱۷)

ضرابی، وحید، بررسی عوامل موثر بر سن ازدواج زنان ایران در سال ۱۳۸۰ (پایان نامه تحصیلی کارشناسی ارشد، موسسه آموزش و پرورش مدیریت و برنامه ریزی معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی، تیر ماه ۱۳۸۷)

زهرا، مهربادی، سن رشد و بلوغ و ازدواج در فقه اسلامی و حقوق موضوعه، پایان نامه کارشناسی ارشد ۱۳۸۹، دانشگاه تربیت معلم.

تفاوت این پژوهش با مطالعه‌های فوق الذکر در این است که اولاً: در این تحقیق علاوه بر مبانی فقهی و حقوقی به شرایط فرهنگی و اجتماعی و واقعیت‌های جامعه نیز توجه شده است. ثانياً: محدودیت‌های لازم برای سن ازدواج در دختران و پسران به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته است.

۴. فرضیه پژوهش

الف) فرضیه اصلی

سن ازدواج از نظر فقهی و حقوقی دارای محدودیت و ملاک خاص می‌باشد.

ب) فرضیه‌های فرعی

برای سن ازدواج از نظر فقهی آثاری مانند بلوغ، رشد و اذن ولی وجود دارد. از نظر حقوق داخلی و حقوق بین الملل سن خاص برای ازدواج وجود دارد.

۵. اهداف و فوائد تحقیق

پژوهش حاضر علمی و کاربردی است و اهداف زیر را دنبال می‌کند.

الف) اهداف علمی

زمینه سازی و ارائه نظریه کارشناسی به قانون گذار در تدوین قانون جهت تعیین سن ازدواج در مورد خلأهای قانونی.

ب) اهداف کاربردی

اصلاح قانون موجود در رابطه با سن ازدواج، سهولت اثبات حقوق زوجین، استفاده مراکز پژوهشی و تحقیقاتی.

۶. روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی و تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها به صورت کتابخانه‌ایی، همچنین استفاده از نرم افزارهای فقهی، و ابزار گردآوری اطلاعات به طریق فیش برداری بوده است.